

Dalos Anna

Zeneélet Magyarországon a 20. században (K108.306) – záróbeszámoló

Jelen pályázat elsődlegesen azt a célt tűzte ki maga elé, hogy a *Magyarország zenetörténete* V., 20. századi kötetének előkészítéseként – kutatási háttéranyagként – olyan területeken kezdeményezzen dokumentum- és adatgyűjtéseket, anyagfeltárást, amelyeket a kutatás eddig elhanyagolt. A pályázatban vállalt négy fő kutatási téma ennek megfelelően a hangversenyélet, a zenekritika, a zenei intézmények és az előadóművészi praxis területét érintette, és a pályázat, a két résztvevő aktív kutató – Retkes Attila és Szabó Ferenc János – publikációin túlmenően a gyűjtött dokumentumok digitális vagy éppen adatbázisokban történő nyilvánossá tételét is elhatározta. A vezető kutató elsősorban a pályázat többi területén folyó munkálatokat (adatgyűjtés, digitalizálás, hagyaték-feldolgozás, adatbázis-építés) irányította. A zeneéletet fogalma nem csupán a magyarországi klasszikus zenei szcénára terjedt ki, de magában foglalta a hazai jazz-történet és a magyar előadóművészek (elsősorban énekesek) nemzetközi recepciójának kutatását is. Az e területeken folytatott vizsgálódás – a tematikai kiindulópontok sokféleségéből adódóan – sokfelé ágazott, és ennek következtében a pályázathoz kapcsolódó munka végeredménye is igen sokrétű. Jelen beszámoló négy nagyobb tematikai blokkra osztja az eredmények bemutatását.

1. Kutatómunka, publikációk, tudományos előadások, ismeretterjesztő tevékenység

A kutatómunka – amelynek outputjaként 21 publikáció született, és amelynek eredményeit 14 hazai és 11 nemzetközi konferencián ismertettük – két területen bontakozott ki: a hangszeres és az énekes interpretáció története, illetve a magyar jazz története. A hangszeres interpretáció kutatásának középpontjában – nem függetlenül a 2014-es évfordulótól – a Dohnányi Ernő-tanítvány Faragó György (1913-1944) alakja állt, e tematikában Szabó Ferenc János a 20-21. Századi Magyar Zenei Archívum honlapján egy virtuális kiállítást is készített a zongoraművész életéről (<http://zti.hu/index.php/hu/mza/publikaciok/virtualis-kiallitas/105-farago-gyorgy>), és több, a zenei interpretáció elemzését előtérbe állító előadást is tartott róla (ezek is napvilágot láttak online publikáció formájában). A 2016 márciusában az MTA BTK ZTI Zenetörténeti múzeumában megnyílt *Bartók és kortársai* kiállításhoz további jelentős kutatásokat végzett Szabó Ferenc János Bartók műveinek interpretátorairól is. A magyar, illetve Magyarországon működött énekesek nemzetközi jelenlétét, tanulmányait, fellépéseit és recepcióját vizsgáló kutatások elsősorban az adatgyűjtés terén hoztak jelentős eredményeket (lásd a beszámoló vonatkozó részét). A kutatásban különös hangsúllyal szerepelt Szamosi Elza (1881-1924) alakja. Az előadóművészet-történet kutatásának részeként Szabó Ferenc János vizsgálta a magyar hanglemeztörténet kezdeti időszakát is. Ennek eredményeképpen született meg a Goldmark Károly műveiből 1903 és 1938 között készült hangfelvételek diszkográfiája (http://zti.hu/files/mza/docs/2017_08_SzaboF_Goldmark_diszk.pdf).

A jazzkutatások legfontosabb eredménye Retkes Attila PhD disszertációjának elkészülte (*A modern jazz története és irányzatai: 1962–1989*). A disszertációhoz, illetve a pályázati tematikához kapcsolódóan vizsgálódás tárgyává lettek a műfaj legfontosabb zenei központjai (Budapest mellett Debrecen, Székesfehérvár, Nagykanizsa, Győr, Szeged, Cegléd), illetve a modern jazz három legfontosabb irányzata (*mainstream* jazz, a cigány folklórkincsben gyökerező jazz és a roma zenészdinasztiák, illetve a kárpát-medencei

Dalos Anna
Zeneélet Magyarországon a 20. században
K 108.306
Záróbeszámoló

népzenéből kibontakozó jazz). A kutatás érintette az improvizáció gyakorlatát, a jazzmuzsikussá lett roma zenészek szociográfiai hátterét, egyes művészek pályáját (Szabados György), magánarchívumok feltárását (Simon Géza Gábor, Binder Károly, Turi Gábor, Pallai Péter János, Berkes Balázs, Halper László), valamint – a kottás források hiánya okán – a fennmaradt hangfelvételek lejegyzését.

2. Adatgyűjtés, interjúk, zeneélettörténeti-dokumentumok

A pályázati időszakban került a 20-21. Századi Magyar Zenei Archívum gondozásába Breuer János (1932-2016) és László Ferenc (1937-2010) zenetörténészek hagyatéka. Breuer János gyűjteménye tartalmazza a zenetörténész több mint négy évtizedes zenekritikusi pályájának összes dokumentumát (közel négyezer zenekritikát és a zenei élettel kapcsolatos újságcikket), amely az 1960-as évektől az ezredfordulóig lefedi a magyar zeneélet teljes spektrumát. A Breuer-kritikák részletes listázását könyvtári gyűjtés egészítette ki (így tudtuk a megjelenési adatokat pontosítani). Hasonlóképpen jelentős az Erdélyben tevékenykedett László Ferenc gyűjteménye, amely az erdélyi magyar zeneélet teljes dokumentációját tartalmazza ugyanebben az időszakban. A zeneélet zenekritikai fogadtatásához kapcsolódóan további jelentős gyűjtéseket is végeztünk a pályázat keretében: részletes és teljesnek tekinthető lista és digitális másolat készült Pernye András (1928-1980) és Várnai Péter (1922-1992) zenekritikai terméséről. Intenzív könyvtári és internetes gyűjtés folyt a vidéki városok zeneélete és operajátszása bibliográfiájának összeállításához is, amelyet publikáltunk is (http://zti.hu/files/mza/docs/2017_08_SzaboF_Zeneelet.pdf). E témához kapcsolódóan áttekintettük Nádor Tamás (1925-1996) Pécs zeneéletét dokumentáló gyűjteményét is.

A magyar előadóművészek külföldi fellépéseinek és recepciójának dokumentumait is szisztematikusan gyűjtöttük. Olyan gyűjteményekben került sor kutatásra, mint a Staatsbibliothek zu Berlin Sammlung Theaterzett, a Landesarchiv (Berlin), a Stadtarchiv Leipzig, a Supraphon archívuma (Prága), az EMI Archives (London), a British Library Sound Archive, a hamburgi Staats- und Universitätsbibliothek, a Gesellschaft für historische Tonträger archívuma, a párizsi Bibliothèque National de France, illetve az Archives National de France, az Állami Operaház emléktára. Ezek a gyűjtések jelentős mennyiségű információval gazdagították a 20. század első negyedében működő magyar énekesek, illetve a magyar operaéletben meghatározó külföldi énekes előadók pályájáról szerezhető ismereteket (Arányi Dezső, Beck Vilmos, Frantisek Broulik, Philip Brozel, Karel Burian, Dános Árpád, Déri Jenő, Fodor Aranka, Handel Berta, Kann Malvin, Krammer Teréz, Mátray Dezső, Peter Unkel, Révy Aurélia, Posszert Emma, Werner Alberti, Italia Vasquez, Szirovatka Károly, Szamosi Elza, Szoyer Ilona, Pewny Olga, Pichler Elemér, Szendrőy Lajos, Medek Anna, Sándor Erzsébet, Zádor Dezső.).

Elsősorban a jazz-történettel kapcsolatos oral history interjúk készültek Berkes Balázssal, Binder Károllyal, Borbély Mihállyal, Halper Lászlóval, Kőszegi Imrével, László Attilával (az interjúk megtekinthetők a 20-21. Századi Magyar Zenei Archívum honlapján: <http://zti.hu/index.php/hu/mza/oral-history-gyujtemeny>).

3. Előadóművészi gyűjtemények, hagyatékok feldolgozása

A kutatómunka folyamán alakult ki az a terv, hogy a 20-21. Századi Magyar Zenei Archívum előadóművészi gyűjteményei két területre kell fókuszáljanak: egyrészt a kortárs zenét előadó zeneművészek munkásságára, másrészt a 20-21. Századi Magyar Zenei Archívum gyűjtői tájékozódásának középpontjában álló Dohnányi Ernő tanítványainak dokumentumaira. Előbbi esetben a pályázati időszakban átvételre került Körmendi Klára (1944) zongoraművész teljes gyűjteménye, illetve az Amadinda Ütőegyüttes dokumentációja. Az átvételt előkészítő részletes lista készült Prunyi Ilona (1941) zongoraművész, Keller András (1960) és a Keller Vonósnyegyes gyűjteményéről, valamint Pásztai Miklós karnagy (1928-1989) hagyatékáról (a gyűjtemények átvételéről szóló szerződéskötés 2018-ban várható). E gyűjtemények egyszerre tartalmazzák az előadóművészek hang- és filmfelvételeit, hangversenyeik-fellépéseik dokumentációját, kritikagyűjteményüket, a velük készült interjúkat. A már átvett dokumentumokat digitalizáltuk, és – tartalmi-formai rendezést követően – archiváltuk. Szintén a kortárs zenének a zeneéletben elfoglalt helyét, az előadóművészeknek ebben játszott szerepét dokumentálja Dobos Kálmán zeneszerző előadóművészi hagyatéka (elsősorban levelezésének, illetve hangversenyeinek dokumentációja), illetve Sári József zeneszerzőnek magyar kortárs zenei hangfelvétel-gyűjteménye. Mindkét gyűjtemény feldolgozására és részbeni digitalizálására a pályázat keretében került sor. A pályázat során végig előtérbe helyeztük Dohnányi Ernő előadóművészi hagyatékának feldolgozását, különös tekintettel Vázsonyi Bálint zenetörténész gyűjtéseire.

A Dohnányi-tanítványok közül Faragó György (1913-1944), Ferenczi György (1902-1983), Földes Andor (1913-1992) és Hernádi Lajos (1906-1986) zongoraművészek gyűjteményeit dolgoztuk fel a pályázati időszakban. Míg az első három zongoraművész esetében digitális gyűjtemény jött létre (az örökösöktől, illetve az Óbudai Múzeumtól kölcsönkapott dokumentumok – kritikagyűjtemény, hangfelvételek, plakátok-meghívók, koncert naptárak, levelek, zongorapedagógiai források – mindegyikének digitalizálásával), utóbbi esetben letéti szerződés formájában került a hagyatéka a 20-21. Századi Magyar Zenei Archívumhoz. A páratlanul gazdag, több ezer dokumentumot tartalmazó letét feldolgozása jelenleg is folyamatban van.

4. Adatbázis-bővítés, adatrögzítés, digitalizálás

A pályázat keretében két adatbázis létrehozását és egy adatbázis bővítését vállaltuk. Már az első kutatási évben létrejött a *Magyar Zenei Folyóiratok Digitális Gyűjteménye Adatbázis* (http://db.zti.hu/mza_folyoirat/index.asp), amely jelenlegi formájában 17 zenei folyóirat 1900 és 1956 között megjelent összes számát tartalmazza OCR-ezett formában (A Zene, Crescendo, Csabai akkordok, Éneklő ifjúság, Éneklő nép, Énekszó, Magyar dal, Magyar kórus, Magyar muzsika, Magyar zenei szemle, Magyar zenetudomány, Muzsika, Szimfónia, Új zenei szemle, Zenei hét, Zenei szemle, Zene-pedagógia). Habár a négy kutatási év alatt nem sikerült az időszak összes zenei folyóiratát digitalizálni, illetve az adatbázisba történő feltöltésre előkészíteni (jelenleg a Zenevilág digitalizálása folyik) – erre ezek mennyisége, illetve elérhetősége okán nem is vállalkoztunk –, a digitalizálatlanul maradt, valamivel

Dalos Anna
Zeneélet Magyarországon a 20. században
K 108.306
Záróbeszámoló

periférikusabb jelentőségű kilenc folyóirat hasonló jellegű feldolgozását a továbbiakban is tervezzük.

A pályázat eredeti koncepciójában második adatbázisként egy, a magyar jazz dokumentációját érintő adatbázist terveztünk. Az első kutatási időszak világossá tette, hogy a 20. századi kötet előkészítése szempontjából sokkal hasznosabb, ha az adatbázis tematikáját nem szűkítjük le a jazzre, hanem általában véve a populáris zenére fókuszálunk. Ennek a felismerésnek nyomán jött létre a *Magyar Populáris Zenei Sajtóbibliográfiája Adatbázis* (http://db.zti.hu/mza_pop/pop_Kereses.asp), amely a magyar populáris zenéről és jazzről megjelenő sajtóanyagokkal kapcsolatos alapinformációkat rögzíti az 1945 és 1990 közötti időszakból. Jelenleg az Ifjúsági magazin, a Magyar ifjúság, a Világ ifjúsága, a Szabad ifjúság, a Muzsika, a Magyar zene, a Parlando és a Rádió és TV újság (Rádió újság) folyóiratokban megjelent populáris zenével kapcsolatos cikkek adatai találhatóak meg benne, megközelítően 3.000 adatlappal és 15.000 kereshető adattal. Az adatbázis létrehozásában irányító szerepet játszott Ignácz Ádám, aki a 2014/2015-ös kutatási évben volt a pályázat résztvevő kutatója.

A *Budapesti Hangversenyek Adatbázisa* esetében (http://db.zti.hu/koncert/koncert_Kereses.asp) a pályázat keretében az 1945 és 2013 közötti időszak koncertadatainak feltöltését kezdeményeztük. A négy kutatási év alatt a következő évek koncertjeinek adatait sikerült feltölteni az adatbázisba: 1945, 1948, 1955-1957, 1961, 1963-1970, 1972. Az adatbázis évenként megközelítően 250 hangverseny adatát tartalmazza (azaz megközelítően 3800 koncertet töltöttünk fel), és az adatbázis a helyszín, időpont, előadók, koncertműsor adatai mellett a kritikai fogadtatásról is tájékoztat. Szintén a pályázat részeként megkezdtük Tóth Aladár – értelemszerűen 1945 előtt megjelent – zenekritikái adatainak feltöltését is az adatbázisba; teljes egészében elkészült az 1926-os év, és részben az 1927-es dokumentációja.

A pályázat négy éve alatt folyamatos digitalizálási munka folyt. Ezt részben a Magyar Zenei Folyóiratok Digitális Gyűjteménye adatbázis létrehozása is szükségessé tette: az előbb felsorolt folyóiratok esetében lehetőség szerint az összes számot igyekeztünk digitalizálni. Digitális másolatok készültek az MTA BTK ZTI Magyar Zenetörténeti Osztályán őrzött hangversenyplakátokból (az 1900 és 1926 közötti időszakból), illetve a pályázati támogatásból megvalósított restaurálást követően digitalizáltuk Jemnitz Sándor zenekritika- és koncertmeghívó-gyűjteményét (1924-től 1951-ig), és a zenekritikus-zeneszerző leveleit, naplóit és zsebnaptárait (összesen 34, egyenként több száz oldalas dokumentum, illetve közel 200 levél). A Jemnitz-naplók fordítása és közreadásra történő előkészítése is megkezdődött az 1911 és 1917 közötti időszak feldolgozásával. Hasonló digitális másolatok készültek – az Országos Filharmónia gyűjteménye alapján – az MTA BTK Zenetudományi Intézet Zenetudományi Kutatókönyvtárában őrzött Filharmóniai műsorfüzetekből hiányzó számokról, illetve az 1990 óta működő Koncertkalendáriumból. A koncertműsorok digitalizálása a Budapesti hangversenyek adatbázisának feltöltését szolgálja. Digitális másolatok készültek Pernye András és Várnai Péter napi zenekritikáiról is.

Folyamatosan digitalizáltuk az átvett előadóművészi és zenetudósi gyűjteményeket is: elkészült az Amadinda Ütőegyüttes, Dobos Kálmán, Dohnányi Ernő, Faragó György,

Dalos Anna
Zeneélet Magyarországon a 20. században
K 108.306
Záróbeszámoló

Ferenczi György, Földes Andor, Körmendi Klára, László Ferenc, Vázsonyi Bálint gyűjteményének digitalizálása, illetve nagyszámú, kortárs zenei hangfelvételt is digitalizáltunk (Dobos Kálmán, Jemnitz Sándor, Sári József, Szöllősy András gyűjteményéből). Digitális másolatot vettünk át az A38-as hajó kortárszenei hangversenyeinek felvételeiből, illetve a Zeneakadémia Doktori Iskolájának hangversenyeiből. Breuer János és Hernádi Lajos hagyatékának digitalizálása folyamatban van.